

Опубліковано: Сучасна українська нація: мова, історія, культура [Текст]: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 року з нагоди 15-річчя кафедри українознавства / Наукові редактори : проф. Чоп'як В. В., проф. Мальований А. В. – Львів: Друкарня ЛМНУ імені Данила Галицького, 2016. – 471 с. – С. 136-139. – 0,5 др. а.

УДК 342.725

МОВНА ПОЛІТИКА «ПОМАРАНЧЕВОЇ» ВЛАДИ

Ірина Магрицька,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Проаналізовано особливості мовної політики Української держави часів президента Віктора Ющенка на тлі світового досвіду розв'язання мовних проблем та українських мовних реалій часів незалежності.

Ключові слова: мовна ситуація, мовна політика, мовне законодавство, деукраїнізація культурного та інформаційного простору, державність української мови.

The characteristic features of the language policy of Ukraine at the time of Viktor Yushchenko's presidency have been analysed in contrast to the international practice in solving language problems and Ukrainian linguistic realities in the days of independence.

Key words: linguistic situation, language policy, language legislation, deukrainization of the cultural and information space, national identity of the Ukrainian language.

Держави, які створюються не на одне-два десятиріччя, а на віки, в першу чергу дбають про збереження духовності та історичної пам'яті свого народу, передусім його мови, адже саме мова відображає самобутність кожного народу. Такий шлях обрали Ізраїль (у цій країні не тільки відродили мертву мову іврит, а й змусили вивчати її всіх, хто прагнув підніматися по службових шаблях), колишні радянські республіки Латвія, Литва та Естонія (тут упровадили в усі сфери життя мови титульних націй), інші держави. У жодній країні світу (окрім хіба що України та Білорусі) не отримаєш громадянства без знання державної мови, без неї не здобудеш освіти, не матимеш пристойно оплачуваної роботи.

Від прихильників офіційної двомовності в Україні часто можна почути посилення на досвід дво- і багатомовних країн, зокрема Швейцарії та Канади. Справді, у Швейцарії кілька державних мов, але цю країну населяють три народи, що з давніх-давен живуть у рівноправних стосунках, і кожен народ має свою окрему територію (кантон) і свою окрему мову. У Канаді свого часу надто демократично впровадили французьку мову в провінції Квебек, і саме тут час від часу спалахують сепаратистські настрої й проводяться референдуми щодо відокремлення від англосовітної більшості Канади. Адміністрація США,

усвідомлюючи загрозу для держави двомовності, всіляко протидіє спеціальному статусу іспанської мови в деяких своїх південних штатах.

У більшості країн Європи титульні народи (народи, що дали назву цим країнам) користуються своїм споконвічним правом – бути господарем на власній землі і дбати про свій усебічний розвиток. Народи ж, які забувають мову своїх предків і не дбають про її розвиток, врешті-решт утрачають право називатися народами, про що влучно сказав Чингіз Айтматов: «Кожний народ доти народ, доки володіє власною мовою, і в цьому – його культурна суверенність. І тільки-но з тих чи інших причин він втрачає можливість вживати й культивувати свою мову, він перестає бути тим, ким він був і мусить бути». Додамо, що такі народи апріорі не можуть бути й державними.

На жаль, від 1991 року й до сьогодні в Україні так і не прийнято Закону про державну мову, не створено Комітету з мовної політики при Кабміні для розроблення програми та механізмів упровадження державної мови в усі сфери життя, не запроваджено постійного контролю над виконанням мовного законодавства у ЗМІ, не українізовано комп'ютери в державних установах і навчальних закладах, відсутні служби української мови при держадміністраціях і спеціалізовані мережі поширення українського друкованого слова.

Починаючи з 2012 р. в Україні діє прийнятий в антиконституційний спосіб закон «Про засади державної мовної політики» авторства регіоналів В. Колесніченка та С. Ківалова, спрямований передусім на захист мови колишнього колонізатора і на зближення з Росією (про наслідки його функціонування на Луганщині див. [1]).

Спробуємо з'ясувати, чи мала «помаранчева» влада (2005-2010 рр.) свою мовну політику і якими були її пріоритети в цій галузі.

Уже мало хто пам'ятає, що наприкінці своєї президентської каденції В. Ющенко, очевидно, усвідомлюючи роль мови в процесі державотворення, підписав указ № 161/2010 «Про концепцію державної мовної політики» [2].

У преамбулі цієї Концепції зазначено: «Мовна політика посідає чільне місце в системі державних пріоритетів, оскільки її стратегічним завданням є забезпечення неухильного дотримання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України».

У розділі «Сучасний стан мовної ситуації в Україні» наголошено на тому, що поняття державної (офіційної) мови разом із поняттям державних символів є складовою більш широкого поняття – «конституційний лад», а право визначати і змінювати останній в Україні належить виключно народові; повноцінне ж функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації, єдності України.

У розділі «Аналіз причин виникнення мовної проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання» йдеться про те, що в умовах скорочення чисельності сільського населення та іноземної мовно-культурної експансії

посилюються процеси деукраїнізації культурного та інформаційного простору, що призводить до масового порушення мовних прав українців.

Розділ «Мета та основні завдання Концепції» містить такі позиції:

– пріоритетом державної мовної політики має бути утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі та є базовим складником української державності й Українського народу;

– держава повинна забезпечити безумовне виконання конституційної норми щодо всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України;

– усі громадяни України повинні володіти українською мовою; володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування, є неодмінною умовою набуття громадянства України;

– володіння українською мовою посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування є однією з обов'язкових умов для зайняття відповідних посад; положення Конституції України зобов'язують посадових і службових осіб застосовувати державну мову під час виконання ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві органів державної влади та місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України;

– принципове значення для майбутнього української мови має національна мовна свідомість і національна гідність; у цьому чільне місце належить, насамперед, вищому керівництву держави, яке своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови;

– державна мовна політика має бути спрямована на утвердження поваги до української мови та мов національних меншин, будь-які прояви зневаги є неприпустимими; публічне приниження чи зневажання, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою відповідальність, установлену законом.

Концепція визначила такі пріоритети мовної політики президента Ющенка: приведення Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» у відповідність з об'єктом та цілями Хартії в її автентичній редакції; забезпечення права громадян на отримання інформації українською мовою, в тому числі через друковані ЗМІ, рекламу, а також на перегляд іноземних фільмів, дубльованих або озвучених чи субтитрованих українською мовою; розвиток українського сегмента Інтернету та комп'ютерного забезпечення українською мовою; забезпечення відповідно до законодавства утворення та передачі українською мовою географічних назв; поліпшення якості українського мовлення на вітчизняних теле- і радіоканалах; створення системи дієвого контролю за дотриманням законодавства про мови та механізму його здійснення; підвищення престижу української мови, виховання української мовної свідомості та національної гідності; завершення роботи над єдиним загальнонаціональним правописом та забезпечення науково

обґрунтованого нормування і вдосконалення української мови; моніторинг мовної ситуації в Україні, висвітлення актуальних проблем державної мовної політики в засобах масової інформації.

В Указі підкреслено: «Планомірне виконання завдань мовної політики відповідно до цієї Концепції має створити умови для утвердження державності української мови, підвищення її престижу, набуття рис перспективності й авторитетності, а також забезпечити вільний і безконфліктний розвиток самобутності національних меншин в Україні».

Двома роками раніше, а саме 25 грудня 2008 р., тодішній Міністр освіти і науки України І. Вакарчук розіслав усім ректорам українських вишів лист № 1/9-480 [3], у якому він обґрунтовує доцільність реалізації міністерської програми системного утвердження української мови як державної у вищій освіті, а також застерігає колег від надмірної політизації мовного питання.

У листі сказано: «Молоді люди – випускники державних і приватних українських вищих навчальних закладів – інвестують у власне майбутнє і в майбутнє своєї країни вивченням української мови з першого класу. Не їхня вина, що є проблеми з викладанням українською мовою в школі чи в університеті, що є відверте та приховане ігнорування державного статусу української мови. Освіта і наука завжди і всюди об'єднують, а не зводять штучні кордони. У добу високих інформаційних технологій мова є засобом порозуміння та шляхом до самореалізації, а не зняряддя політичних ігор, інколи за дикунськими сценаріями. Академічна гідність та академічна етика зобов'язують нас говорити про це відверто та спільно шукати вирішення».

І. Вакарчук запропонував розпочати утвердження державної мови у вишах із національної програми динамічного «перехресного» обміну викладачами та студентами з різних за мовним домінуванням регіонів країни. Такий обмін повинен сприяти подоланню «смуги мовного відчуження» та мовних бар'єрів. Формами міжуніверситетської співпраці, на думку міністра, можуть бути стажування, наукові семінари та конференції, спільні наукові дослідження, двотижневі лекції та семінари відомих професорів.

У європейському, демократичному дусі міністр звернувся до ректорів висловити своє бачення висунутої ним ініціативи, яка «сприятиме усуненню постколоніальної асиметрії щодо функціонування в системі освіти української мови як державної» і запропонував обговорити «дорожню мапу»: зменшення загального навчального навантаження й запровадження різноманітних форм академічного заохочення викладачів, які переходять на викладання українською; створення можливостей мовного стажування в українськомовних вишах для викладачів, які апробовують свої курси українською; запровадження «включного» навчання на семестр чи навчальний рік у закладах, де викладання здійснюється українською мовою, а також обміну для проходження навчальних та виробничих практик, організацій дозвілля та відпочинку; створення центрів академічного викладу і письма українською мовою в кожному університеті.

Міністр додав, що з метою утвердження принципів Болонської декларації потрібно забезпечити мобільність студентів та викладачів усередині країни, зменшуючи розбіжності в навчальних планах. Лист завершується проханням до

колег-ректорів: «Важливо, щоб ми робили це з доброї волі, відповідально та з усвідомленням того, що ми відновлюємо історичну справедливість і повертаємо можливість українській мові на її вільний розвиток».

Наведемо приклад того, наскільки корисною могла бути практична реалізація такої програми І. Вакарчука

У січні 2005 р. ми разом зі студентами-журналістами СНУ імені Володимира Даля їздили за програмою «Схід і захід – разом!» до Львова на святкування Різдва. Тоді нас, гостей із Луганської, Донецької, Запорізької області та Криму, радо зустріли в ЛНУ імені Івана Франка, запропонували нам цікаву й змістовну культурну програму. Луганським студентам у Львові настільки все сподобалось, що вони навіть не хотіли вертатись додому. У них не було ніяких ні мовних, ні ментальних бар'єрів із «західниками»: достатньо було всього трьох днів, щоб вони стали говорити і навіть думати українською.

Так само було й під час нашої поїздки наступного року на Івано-Франківщину, і якщо 2005-го наша екскурсійна група складала 26 студентів, то наступного охочих поїхати на Галичину уже було 40.

Організатором цього об'єднувального заходу у Львові був тодішній ректор Львівського університету, який згодом став Міністром освіти і науки України, – І. Вакарчук. Для нас (у вихідний, святковий день!) в університеті було організовано зустріч із викладачами та студентами, яку розпочав привітальним словом Іван Олександрович, на університетській сцені виступили артисти з вертепом. А потім наші студенти-журналісти мали змогу на «круглому столі» поспілкуватися з відомими вченими – професорами Львівського інституту журналістики В. Лизанчуком та О. Сербенською, а також із Народним артистом України С. Максимчуком. Усі ми отримали в дарунок від них авторські книги та аудіозаписи з декламуванням української літературної класики.

Поїздка до Львова так емоційно вплинула на луганських студентів-журналістів, що по приїзді вони вирішили видавати українськомовну кафедральну газету, яку назвали «Літера». Вони зробили цю газету від початку й до кінця своїми руками, і на восьми її шпальтах були розміщені й розповіді про їхню різдвяну поїздку, і зразки прозової та поетичної художньої творчості студентів. На жаль, керівництво кафедри журналістики тоді не підтримало цей творчий почин студентів і закрило газету, а головним аргументом у прийнятті цього рішення була заява завідувача кафедри М. Євдокимова про те, що особисто він (цитуюємо:) «воспитан на русской культуре».

Безперечно, такі заходи, як наші культурно-пізнавальні екскурсії до Львова та Івано-Франківщини, по-справжньому консолідують українську молодь, об'єднують схід і захід нашої країни, відкривають добру перспективу для збереження й розвитку єдиної, соборної держави на ім'я Україна.

Немає сумніву в тому, що в сучасних умовах фактичної деукраїнізації мовно-культурного та мовно-інформативного простору наша країна конче потребує документу, подібного до проаналізованої вище «Концепції державної мовної політики». Документу, надзвичайно важливого у плані практичного втілення ст. 10 Конституції України і зміцнення єдності держави. Схожі мовно-стратегічні закони діють в усіх цивілізованих державах.

Аналіз особливостей мовної політики «помаранчевої» влади буде неповним, якщо не завважити: а) відповідний указ був підписаний В. Ющенком не 2005-го року (коли він тільки-но став главою держави), а лише наприкінці його президентської каденції; б) наскільки нам відомо, більшість українських вишів від часу отримання їхніми ректорами листа І. Вакарчука № 1/9-480 і до кінця президентства В. Ющенка так і не пішли шляхом практичної реалізації основних постулатів мовної політики цієї проукраїнської влади.

Література

1. Магрицька І. «Регіональна» мова на Луганщині витіснила державну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24815779.html>
2. Указ Президента України № 161/2010 «Про концепцію державної мовної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
3. Лист міністра освіти і науки України Івана Вакарчука до ректорів вищих навчальних закладів України від 25.12.08 № 1/9-480 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/MON_Vakarchuk_lyst_N1_9_480_2009_Vocab.htm